

ВПЛИВ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ НА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

УДК 338.2 (477)

Зянько В.В.

I Вступ. За економічних умов, що нині склалися в Україні, більшість суб'єктів господарювання відчуває нестачу власних фінансових та кредитних ресурсів, а вітчизняні інвестори не квапляться вкладати кошти у розвиток національної економіки, а тим паче фінансувати ризикові інноваційні проекти, шукаючи прибутковіші сфери вкладання свого капіталу за кордоном. У зв'язку з сучасною світовою фінансовою кризою ця проблема ще більше загострилася. Дещо виправити становище в інноваційній сфері можна за рахунок залучення іноземних інвестицій. Світовий досвід показує, що в окремих країнах це є вагомим фактором підвищення активності інноваційної діяльності. Зокрема, за рахунок прямих інвестицій розв'язуються проблеми трансферту новітніх технологій, підприємницьких навичок і досвіду, можливе розширення спектру фінансових операцій. А портфельні інвестиції сприяють розвитку фінансового ринку в країні, якості корпоративного управління тощо. З іншого боку, вітчизняні дослідники привертають увагу до того, що українське суспільство й економіка формуються у своєрідному системному середовищі негативних зовнішніх ефектів: екологічних, психологічних, демографічних, а також ресурсних, у системі яких фінансово-інвестиційний чинник є досить вагомим [1, 22].

II Постановка завдання. Метою статті є дослідити основні недоліки та переваги іноземних інвестицій, проаналізувати сучасний стан іноземного інвестування в українську економіку, його вплив на розвиток інноваційної сфери і на цій основі визначити шляхи спрямування потоку іноземних інвестицій у вітчизняні інноваційні процеси.

III Результати. Завдяки вигідному географічному розташуванню, місткому ринку, сприятливим кліматичним умовам і не в останню чергу через порівняно дешеву та кваліфіковану робочу силу Україна викликає зацікавленість іноземних інвесторів. Але слід пам'ятати і про те, що іноземне інвестування має також свої недоліки.

По-перше, залучення прямих іноземних інвестицій призводить до

того, що довготермінові зв'язки, які встановлюються при цьому між резидентами, відображають перш за все інтереси тих, хто інвестує, і посилюють контроль іноземних організацій за розвитком вітчизняної економіки [2].

По-друге, з боку іноземних інвесторів все частіше стають помітними випадки нечесної конкуренції, коли іноземна компанія скуповує контрольний пакет акцій українського акціонерного товариства, аби усунути з ринку наявного чи потенційного конкурента.

По-третє, частішають, на жаль, випадки, коли іноземні компанії використовують вітчизняні підприємства як переробні центри, виготовляючи на них продукцію, призначену для експорту. Наслідком таких дій є забруднення навколишнього середовища, виснаження природних ресурсів регіону. Функціонування таких підприємств завдає збитків довкіллю і здоров'ю наших громадян.

Через те, не ставлячи під сумнів необхідність активного залучення іноземних інвестицій, хочеться наголосити, що всі проблеми, пов'язані з вирішенням доцільності іноземного інвестування, повинні відстежуватись місцевою владою з метою недопущення негативного впливу виробництва на екологію області чи регіону. При використанні іноземного капіталу обов'язково слід здійснювати оцінку рівня екологічної безпеки інвестиційних проектів. Проте вкладати свої кошти в інноваційні проекти українських підприємств, або спільних підприємств, що здійснюють діяльність на території нашої країни, іноземні інвестори не поспішають. Як свідчать дані Вінницького обласного управління статистики, якщо у 2000 році іноземні інвестиції, спрямовані на фінансування інноваційної діяльності на Вінниччині, становили суму у 37,3 млн грн, що дорівнювало 74,4 % від загальної суми інвестицій, то в наступні роки частка цього джерела скорочувалася і у 2003 році склала лише 4,6 % від загальної суми фінансування, на початок 2007 р. загальний обсяг інвестування в область склав \$92,9 млн прямих іноземних інвестицій [3, 4], що, по-перше, дуже мало, а по-друге, ці інвестиції зовсім не були спрямовані в інноваційну сферу діяльності.

Хоча загалом по Україні, починаючи з 2000 року, спостерігається тенденція до збільшення прямих іноземних інвестицій [4], але більшість з них, як і по Вінницькій області, спрямовуються на підприємства з

швидкоокупними видами економічної діяльності (торгівля, посередництво, обробна і харчова промисловість, перероблення сільськогосподарських продуктів).

Іноземні інвестиції надходять в нашу країну не лише від приватних осіб і організацій, значна їх частка поступає у вигляді іноземних кредитів від міжнародних фінансових інституцій, таких як МВФ, СБРР та ін. Через ці наддержавні структури могутні держави часто намагаються диктувати Україні свій сценарій розвитку подій, який часто не враховує національних державних інтересів і сприяє посиленню залежності країни. Коли стосовно кредитів МВФ відомому українському вченому у галузі макроекономіки Анатолію Гальчинському задали питання: «чи суверенна Україна у проведенні своєї економічної політики?», він відповів так: «Ми повинні робити те, що нам рекомендують. Не може бути по-іншому, якщо ми просимо кредити» [5, 2].

Тут слід нагадати, що ще у 1894 році видатний український вчений-мислитель, класик світової політичної економії Михайло Туган-Барановський, проаналізувавши національні особливості розміщення капіталу на англійському матеріалі, зокрема зауважував, що вільний англійський капітал частково витрачається всередині країни на розширення її основного капіталу, решта його йде за кордон у вигляді кредитів іноземним державам, створення за кордоном підприємств, залізниць, фабрик і т. ін. «Увесь цей капітал, що пішов за кордон, не пропадає для англійської промисловості марно – навпаки, він виконує дуже важливу функцію: створює за кордоном попит на англійські товари і, таким чином, та частина накопиченого капіталу, яка залишилася в країні, знаходить своє виробниче використання» [6].

Як бачимо, наданням кредитів іноземні держави переслідують, що є природно, перш за все свої власні національні інтереси – розширюють сферу виробничого використання вільного на цей час національного капіталу. Україна, яка має нині значний зовнішній борг, повинна заради зміцнення своєї фінансової незалежності, орієнтуватися, на думку автора, не стільки на позики МВФ, скільки на приватні іноземні інвестиції, і, не лише на іноземні інвестиції, але й значною мірою на створення умов для активізації діяльності вітчизняних інвесторів. Адже у розвинених країнах частка сукупного державного боргу, що припадає на зовнішній,

незначна. Переважає борг, який припадає саме на вітчизняних інвесторів. У тих же США у 1995 році сумарний державний борг становив \$ 4951 млрд, але з них на іноземних кредиторів (разом з міжнародними організаціями) припадало лише \$ 783,7 млрд, або 16,0 % [7]. Тоді як в Україні впродовж 2003—2007 років на розмір зовнішнього державного боргу припадало 65—67 % сумарного державного боргу. Так, згідно з держбюджетом України на 2006 рік, граничний розмір державного внутрішнього боргу України на 31 грудня 2006 року було встановлено у сумі 18,689 млрд грн і \$ 1,084 млрд, що становило біля 34,3 % від сумарного державного боргу України. А стосовно зовнішнього боргу дозволено його приріст до попереднього 2005 року на 10,3 % і його розмір сягнув суми \$ 9,172 млрд, що дорівнює 65,7 % від сумарного державного боргу України. Станом на 31 грудня 2007 року державний та гарантований державою зовнішній борг зріс до 69,932 млрд грн, або \$ 13.849 млрд, тобто становив 78,81 % від загальної суми державного та гарантованого державою боргу [8].

Нині у групі країн із високим рівнем доходів на душу населення (\$ 9076 та більше) довгострокова зовнішня заборгованість відсутня, а короткострокова, якщо й виникає, то незначна за обсягом [9, 28-29]. Тоді як в Україні на початок 2007 року 72 % валового зовнішнього боргу становили довгострокові зобов'язання (\$ 39,1 млрд).

У світовій практиці для оцінки рівня платоспроможності країни застосовується стандартний показник – співвідношення її боргу та витрат на його обслуговування до величини ВВП. Нормативне значення цього показника становить 0,6 – для загального боргу і 0,4 – для зовнішнього. За цим показником Україна у кілька разів перевищує безпечний рівень [10]. На думку інших вчених, що досліджують дану проблему, найефективнішим показником кредитоспроможності держави є співвідношення сальдо боргових виплат і доходів бюджету [11, 6]. Існують й інші показники оцінки платоспроможності країн-позичальниць, але універсальних не існує, бо, як показують дослідження, кожній країні властивий свій критичний рівень. І все ж, якщо на обслуговування зовнішнього боргу витрачається 5 % від ВВП країни і більше, то її борговий тягар вважається тяжким. В Україні цей показник у 2000 р. становив 8,4 %, у 2001 р. – 7,6 %, у 2002 р. – 6,2 %, у 2003 р. – 6,3 %

[12, 65].

Отже, цифри свідчать про існування досить таки великої фінансової залежності України від інших країн, у першу чергу тих, які мають вплив на діяльність міжнародних фінансових організацій.

До того ж, як видно з аналізу, здійсненого вище, нині спостерігається тенденція до подальшого зростання зовнішнього державного боргу України та зниження рівня платоспроможності, незважаючи на намагання уряду зменшити залежність національної економіки від зовнішніх запозичень шляхом активного залучення кредитних ресурсів на внутрішньому ринку. З наданням МВФ у листопаді цього року Україні \$ 16,4 млрд для подолання наслідків світової фінансової кризи зовнішня боргова залежність нашої країни стає критичною.

Михайло Туган-Барановський [13] довів корисність лише тих іноземних позик, які спрямовуються у сферу виробництва, на підприємства, що потребують модернізації. А кредитів і позик, що призначаються на покриття платіжного балансу, він не виправдовував. Одержані від міжнародних фінансових організацій кредити спрямовуються в Україні переважно у добувну та фінансову сфери, оминаючи інноваційну, тому, згідно з класифікацією Михайла Павловського [14, 115-117], їх треба віднести до негативних і небезпечних, оскільки ці кредити руйнують наукомісткі і конкурентоспроможні виробництва, послаблюють інноваційний потенціал нашої держави.

Ми погоджуємось з твердженням академіка Івана Лукінова, що незначні обсяги інвестицій, що спрямовуються в Україну безпосередньо у сферу виробництва, і значна частина іноземних кредитів, які використовуються не на пряме виробниче інвестування, сучасне технологічне оновлення, не створюють того самого «справжнього технологічного прогресу», і не впливають на розвиток національного товаровиробника, а лише збільшують зовнішній борг країни [15, 304]. Така структура інвестицій не лише не сприяє прогресивним зрушенням, а навпаки, погіршує структуру економіки. Вона забезпечує переважні умови для розвитку підприємств нижчого, третього, технологічного укладу і обмежує розвиток підприємств четвертого – шостого технологічних укладів. Структура інвестицій має бути такою, щоб

забезпечити швидкий розвиток підприємств і галузей вищих технологічних укладів – пише академік Анатолій Чухно [16, 16-17].

Отже, іноземні інвестиції в Україні, здебільшого, не виконують ролі перенесення та впровадження у вітчизняну економіку нових технологій. Навпаки, вони часто створюють у нас замкнуті монопольні структури, орієнтовані переважно на експлуатацію місцевих природних і трудових ресурсів і вивезення прибутків за кордон.

Іноземні інвестиції в Україні часто небезпечні своєю нестійкістю, а також спекулятивним характером. Тому уряд повинен якнайшвидше прислухатися до поради Людвіга Ерхарда, який стосовно іноземних інвестицій писав, що потрібно починати з їх адресування головним чином у виробництво товарів народного споживання, в сучасні технології, що швидко окупляться, забезпечуючи виробництво обіговими коштами [17, 4]. Адже досі маємо багато випадків, коли іноземне устаткування та технології, що обслуговували прогресивні технологічні процеси в країнах Заходу, навіть якщо потрапляють в Україну, то не встановлюються роками, морально старіють, внаслідок чого нашій державі завдаються реальні валютні збитки. Це свідчить про слабкість в Україні регуляторного середовища щодо іноземних інвестицій.

На думку автора, в перспективі все-таки основним джерелом фінансування інновацій повинні стати кошти не іноземних інвесторів, а приватні інвестиційні ресурси вітчизняних підприємств і комерційних банків – як у більшості розвинених країн. Наприклад, у Великобританії на іноземні джерела припадає близько 14,3 % від загального обсягу фінансування НДДКР, у Франції – 8,3 %, в Італії – 3,9 %, в Японії лише 0,38 %. Натомість питома вага бізнесу у фінансуванні науково-дослідних робіт в Японії у 2001 році становила 73 %, у США – 60 %, в ЄС – близько 56 % [18, 42]. Це не означає, що держава не повинна турбуватися про залучення іноземного капіталу і розраховувати на нього. Вона повинна підвищувати інвестиційну привабливість української економіки для капіталу нерезидентів, але вирішувати проблеми треба з урахуванням інтересів як вітчизняних, так й іноземних інвесторів.

У першу чергу повинні забезпечуватися економічні передумови інвестування пріоритетних високотехнологічних секторів національного господарства. Український уряд повинен також мати чітке розуміння того,

що розраховувати на значні іноземні інвестиції можна лише у випадку створення сприятливіших умов інвестування, ніж у країнах-конкурентах.

Повноцінна інтеграція до глобального простору потребує не лише сприятливого інвестиційного клімату, на що постійно наголошується у науковій літературі, але й дуже важливо, щоб економіка країни стала привабливішою не для будь-яких, а насамперед для високотехнологічних інвестицій, сприяла утриманню, а не відтоку отриманих від іноземних інвестицій прибутків. А привабливість інвестиційного середовища визначається не лише відповідним правовим полем, не тільки сильними мотиваціями, але й, як справедливо стверджує академік Юрій Пахомов, щонайменше трьома інфраструктурними каркасами, що обслуговують НТП: по-перше, високим розвитком фундаментальної науки; по-друге, висококласною освітою; по-третє, адекватним масивом трудових ресурсів високої якості [19, 4].

Інвестиції в інноваційні процеси, які забезпечуються наукою, освітою, висококваліфікованою працею, дуже вимогливі до якості інституційного середовища, яке в умовах глобалізації є одним з найвагоміших факторів конкурентних переваг або конкурентної слабкості. Йдеться про стабільний і розвинений фондовий ринок, без наявності якого фінансовий капітал позбавляється своїх глобальних можливостей, насамперед таких як мобільність та гнучкість; про венчурний малий бізнес, що забезпечує транснаціональним корпораціям вигідність інноваційного «укорінення» (реінвестування прибутку); про інвестиційно-фінансовий сектор, який є стратегічним, без якого вразливими виявляються найважливіші для країни довгострокові вкладення.

На жаль, вплив інноваційної складової на розвиток вітчизняного промислового виробництва незначний. Тому для забезпечення сталого розвитку вітчизняної економіки українська держава повинна вирішити головне завдання – сформулювати і проводити ефективну науково-технічну та інвестиційно-інноваційну політику; створити інноваційну сферу, адекватну сучасній ринковій економіці.

IV Висновки. Залучення іноземних інвестицій є вагомим фактором підвищення активності інноваційної діяльності, втім, не ставлячи це під сумнів, треба сказати, що іноземне інвестування має і негативний бік,

зокрема: зростання прямих інвестицій посилює контроль за розвитком вітчизняної економіки з боку іноземних організацій; переслідуючи власні економічні інтереси іноземні компанії часто намагаються використати вітчизняні підприємства як переробні центри, завдаючи збитків довкіллю та виснажуючи природні ресурси; із загостренням міжнародної конкуренції частішають випадки нечесної конкуренції з боку великих іноземних корпорацій, які шляхом скуповування контрольного пакета акцій українського підприємства усувають його з ринку, як прямого чи потенційного свого конкурента. Тому всі питання щодо доцільності іноземного інвестування мають бути під ретельним контролем органів влади, які повинні проявляти турботу про підвищення привабливості української економіки для високотехнологічних інвестицій, сприяти утриманню в країні прибутків, одержаних від іноземних капіталовкладень, відстежувати кожен випадок іноземного інвестування, сприяючи насамперед тим закордонним інвестиціям, які спрямовуються у сферу виробництва на ті вітчизняні підприємства, що потребують модернізації, і з великою обережністю ставлячись до кредитів, що надходять від міжнародних фінансових організацій і спрямовуються переважно в добувну та фінансову сфери, оминаючи інноваційну, чим послаблюють інноваційний потенціал нашої країни.

Для спрямування потоку іноземних інвестицій у вітчизняні інноваційні процеси потрібно якомога швидше відновити науково-технічний розвиток, сприяти становленню високорозвиненого фондового ринку, венчурного підприємництва, загалом інвестиційно-фінансового сектора економіки з тим, щоб у перспективі все ж основним джерелом фінансування інновацій стали приватні інвестиційні ресурси вітчизняних підприємств і комерційних банків.

Література:

1. Андрійчук В. Теоретико-методологічні аспекти економічної політики в умовах глобалізації // Вплив глобалізації на формування та розвиток зовнішньоекономічних зв'язків України: Матер. V міжн. наук.-практ. конф. УАЗТ. – К. – 2002. – С. 22.
2. Прямі іноземні інвестиції. Інтереси та потенціал прямих іноземних інвесторів в Україні (дослідження проведено Консорціумом Flemings/SARS) // Перспективні дослідження. – 2000. – № 11. – С. 2-45. – С. 8.

3. Основні показники економічного та соціального розвитку Вінницької області за 2005—2006 роки. – Вінниця, 2007. – 35 с. – С. 4.
4. Держкомстат України. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Деловая Украина. – 1999. – № 1.
6. Туган-Барановский М. И. Избранное. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов. — М. : Наука, 1997. – 574 с.
7. Federal Reserv Bulletin — Wash. – Januar. – 1996. – P. AZO, table 1,41.
8. Міністерство фінансів України. Довідка щодо державного та гарантованого державою боргу України на 31.12.2007. — Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.
9. Рязанова Н. С. Сучасні тенденції зовнішньої заборгованості // Фінанси України. – 2005. — № 7. – С. 26—38.
10. Вахненко Т. П. Платоспроможність у контексті обслуговування зовнішнього боргу // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 4. – С. 52-61.
11. Євтух О. Т. Природа і причини багатства: погляд фінансиста // Фінанси України. – 2005. – № 4. – С. 4—12.
12. Послання Президента України до Верховної Ради України у 2003 році. – К. : Інформ.-вид. центр Держкомстату України, 2004. – 470 с.
13. Туган-Барановский М. И. Экономические очерки. – М. : Российская политическая энциклопедия, 1998. – 527 с.
14. Павловський М. А. Шлях України: Шлях вліво, шлях вправо – хибний шлях. — К. : Техніка, 1996. – 149 с.
15. Лукінов І. І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя) / НАН України; Інститут економіки. — К., 1997. — 455 с.
16. Чухно А. А. Актуальні проблеми стратегії економічного і соціального розвитку на сучасному етапі // Економіка України. – 2004. – № 4. – С. 15—23.
17. Безчасний Л. Тенденції на світовому ринку капіталів та їх вплив на інвестиційну діяльність в Україні / Л. Безчасний, С. Онишко // Економіка України. — 2001. — № 3. — С. 4—12.
18. Притикіна О. Л., Інноваційна політика України та інтеграція до ЄС / О. Л. Притикіна, Ю. М. Стасюк, О. В. Щипанова. // Фінанси України. — 2005. — № 5. С. 36—43.
19. Пахомов Ю. М. Україна та виклики глобалізації // День. — 2001. — №139 (7 серпня). – С. 4.

In the article have been investigated the basic lacks and advantages of the foreign investments; modern condition of the foreign investment in the Ukrainian economy, its influence on development of innovation sphere is analyzed; the ways of a direction of the foreign investments are determined in domestic innovation processes.